

Nr 129

Av herr **Hedlund m. fl.**, om föreskrift för villkorligt dömd att gottgöra skada.

(Lika lydande med motion nr 103 i Första kammaren)

Den som fälles till ansvar för ett brott är också skyldig att utgiva ersättning för den skada brottet förorsakat. Av olika skäl är det av största betydelse att den som i dom ålagts gälda sådant skadestånd också förmås att betala det. Detta är givetvis i första hand påkallat av omtanke om den person som genom brottet tillfogats skada, målsäganden. Skyldigheten att gälda skadestånd kan även, fastän skadeståndet icke i och för sig betraktas såsom en straffrättslig påföljd, fylla en kriminalpolitisk uppgift. Liksom medvetandet om att straff följer å en brottslig gärning kan nämligen insikten om skyldighet att gälda skadestånd för brottet verka avhållande å den som känner sig frestad att begå brott.

I syfte att bereda målsäganden ökade möjligheter, än som annars stå till buds, att av den dömda erhålla det skadestånd, vartill han är berättigad, ha i lagstifningen givits olika bestämmelser. Sålunda ha genom stadgande i lagen om verkställighet av frihetsstraff m. m. de i fångvårdsanstalt intagna erhållit möjlighet att använda sina arbetsförtjänster vid anstalten till gäldande av skadestånd. Enligt lagen om villkorlig frigivning är den dömdes beredvillighet att ersätta genom brottet uppkommen skada en omständighet, som skall beaktas vid prövning av ansökan om s. k. fakultativ frigivning.

Även i lagen om villkorlig dom ha upptagits bestämmelser med ändamål att få den dömda att fullgöra honom åliggande skadeståndsskyldighet. Övertygas någon om brott, kan domstolen under vissa förutsättningar, som här icke behöva beröras, antingen i samband med ådömande av straff förordna att med straffets verkställande skall villkorligt anstå eller ock, i samband med sakerförklaring, förordna om villkorligt anstånd med straffets ådömande, s. k. kvalificerad villkorlig dom. I domen skall fastställas en prövotid, i allmänhet av tre år. Under denna tid skall den dömda stå under övervakning, såvida ej av särskilda skäl kan antagas att han ändock skall låta sig rätta. I 6 § lagen om villkorlig dom har givits en generell föreskrift om att den dömda skall, därest han förpliktas ersätta genom brottet uppkommen skada, under prövotiden göra vad i hans förmåga står att fullgöra sin skyldighet därutinnan. Har den dömda ställts under övervakning, kan domstolen enligt lagens 8 § i första stycket — därest det finnes påkallat för hans tillrättförande — förbinda den villkorliga domen med vissa föreskrifter rörande bl. a. utbildning, arbetsanställning, avhållsamhet från bruk av rusdrycker,

behandling å sjukhus eller anstalt samt förfogandet över arbetsförtjänst eller andra tillgångar. I paragrafens sista stycke stadgas därefter: »Där det finnes lämpligt må ock föreskrivas, att den dömde bör å tid och sätt som i domen angivas söka fullgöra honom åliggande skyldighet att gälda ersättning för skada som uppkommit genom brottet.»

Kan den dömde icke förmås att på detta sätt eller eljest frivilligt ersätta målsäganden det skadestånd han förpliktats utgiva, har målsäganden ingen annan möjlighet att indriva sin fordran än genom utmätning. Det är dock uppenbart, att en målsägande endast i undantagsfall kan på denna väg utfå ersättning för sin skada, eftersom de dömda oftast sakna utmättningsbar egendom i tillräcklig omfattning.

Såsom tidigare framhållits är det ur olika synpunkter av vikt att den dömde förmås att gälda honom ådömt skadestånd. De möjligheter, som för närvarande föreligga härutinnan, få anses otillfredsställande och ineffektiva.

I den allmänna debatten ha också framförts olika krav på bestämmelser i syfte att effektivisera betalningen av utdömt skadestånd. I sitt år 1956 framlagda slutbetänkande »Skyddslag» har strafflagsberedningen framlagt förslag om vissa stadganden med sådant ändamål; bl. a. har föreslagits att föreskrifter i vissa fall skola kunna meddelas om tid och sätt för fullgörande av skadeståndsskyldigheten. I motioner vid tidigare riksdagar har framlagts förslag att skadestånd på grund av vissa brott måtte — liksom böter — kunna göras till föremål för införsel. Även andra utvägar ha föreslagits.

De flesta av dessa förslag ha dock upptagits till behandling i samband med de reformarbeten på straffrättens och utsökningsrättens områden, som för närvarande pågå, och torde därför kunna föranleda lagförslag först efter lång tid. Det synes vara angeläget att vidtaga snara åtgärder för en effektivisering av skadeståndsbetalningen. En möjlighet härtill torde ligga i en ökad tillämpning av den förenämnda, i 8 § sista stycket lagen om villkorlig dom angivna föreskriften om fullgörandet av skyldighet att gälda skadeståndersättning.

Något behov av att förbinda villkorlig dom med sådan föreskrift föreligger av flera orsaker icke i förhållande till alla villkorligt dömda, som ställts under övervakning och som ålagts gälda skadestånd för brottet. Föreskriften erfordras uppenbarligen icke, när den dömdes ekonomiska förhållanden äro sådana, att målsäganden omedelbart kan erhålla gottgörelse för sin skada genom exekutionsrättsliga åtgärder. Ej heller är sådan föreskrift påkallad, när den dömde förväntas efterkomma den i 6 § lagen om villkorlig dom angivna allmänna föreskriften om plikten att ersätta genom brott uppkommen skada. Det finnes emellertid grundad anledning antaga, att en sådan föreskrift vore väl motiverad i de flesta fall av villkorlig dom med övervakning och åläggande att gälda skadestånd.

I det av professorn Ivar Strahl m. fl. utgivna arbetet »Om påföljder av brott» (2 uppl. s. 422) har anförts:

Föreskrift om skadeståndsbetalning är säkerligen mången gång av värde. Därigenom förlänas en skärpa åt samhällsreaktionen mot brottet, vilken villkorlig dom ofta saknar men som kan vara nyttig. Från pedagogisk synpunkt är det säkerligen mången gång lämpligt, att den brottslige på detta sätt får känna på vad det är han gjort. Om man så vill kan man säga, att han genom att förmås att ersätta den skada han vållat genom brottet får umgälla vad han brutit och att tvånget att betala skadestånd därför är en sorts vedergällning. Men det är i så fall en vedergällning som icke övas i namn av en abstrakt princip utan för att tillgodose ett praktiskt ändamål som den dömdes själv bör kunna finna behjärtansvärt, nämligen att ersätta målsäganden hans skada.

Vid meddelandet av sådan föreskrift, som gäller enbart under övervakningstiden, bestämmer domstolen i allmänhet att den dömdes skall söka fullgöra sin skadeståndsskyldighet eller del därav genom att regelbundet varje vecka, varje månad eller dylikt, exempelvis vid lyftandet av sin lön, utgiva visst bestämt belopp till målsäganden eller till övervakaren eller skyddskonsulenten för inbetalning till målsäganden. Vid bestämmandet av de belopp, som sålunda skola utgivas, har domstolen att mot varandra väga målsägandens intresse att utfå skadeståndet och den dömdes berättigade intresse att få behålla skälig del av sin inkomst för eget uppehälle. Äro den dömdes ekonomiska möjligheter att gälda skadeståndet ringa, måste den meddelade föreskriften inskränkas att avse endast en del av detta.

Några exekutiva åtgärder för att direkt framtvinga efterlevnaden av berörda föreskrift finnas icke. Åsidosätter emellertid den dömdes föreskriften, kan förordnande om prövotidens förlängning eller varning meddelas. Finnas dessa åtgärder vara otillräckliga för att förmå den dömdes gälda skadeståndet, kan det villkorliga anståndet förklaras förverkat. Möjligheterna att tillgripa hot om sistnämnda åtgärd torde i regel utgöra ett verksamt medel att förmå den dömdes erlagga skadeståndet i enlighet med föreskriften, även om det sällan torde förekomma att domstol förklarar det villkorligt medgivna anståndet förverkat endast på grund av tredska med skadeståndsbetalningen. Den omständigheten att domstolen meddelat sådan föreskrift får även antagas utgöra ett psykologiskt stöd för övervakaren vid dennes skyldighet att tillse att den dömdes fullgör vad honom åligger enligt lagen om villkorlig dom.

Av vad som sålunda anförts framgår att utnyttjandet av den i 8 § sista stycket lagen om villkorlig dom angivna föreskriften mången gång medför en för den dömdes och andra brottspreventerande verkan, samtidigt som föreskriften utgör en god hjälp åt målsäganden att helt eller delvis erhålla gottgörelse för genom brottet liden skada.

Det synes dock som om domstolarna icke i villkorliga domar meddela denna föreskrift i den utsträckning som är påkallad.

I vårt land erhålla årligen omkring 4 000 personer villkorlig dom med övervakning. År 1951 började sålunda övervakningstiden för 3 885 villkorligt dömda, år 1956 för 3 847 personer och år 1958 för 4 362 personer. Av

dessa hade domstolarna meddelat föreskrift enligt 8 § sista stycket, år 1951 i 352 fall, år 1956 i 232 fall och år 1958 i 234 fall. Även om det är uppenbart, att det i stor del av dessa villkorliga domar icke utdömts något skadestånd och det i många fall av andra orsaker ej förelegat anledning att förbinda domen med föreskrift rörande betalningsskyldighetens fullgörande måste det antagas, att det varit synnerligen ändamålsenligt att i betydligt fler fall än som skett meddela sådan föreskrift.

Förhållandet har även uppmärksamrats av riksdagens justitieombudsman, som i sin till 1950 års riksdag avgivna ämbetsberättelse (s. 211 o. f.) framhöll i samband med redogörelse för iakttagelser rörande tillämpningen av s. k. kvalificerad villkorlig dom, att föreskrift enligt 8 § sista stycket borde kunna användas i långt större utsträckning än som skedde.

Det av justitieombudsmannen gjorde påpekandet synes icke ha medfört någon ökad tillämpning av föreskriften. Ej heller kan sådan förväntas vid rättstillämpningen i fortsättningen. En ökad användning av föreskriften synes kunna förväntas endast efter lagändring.

Med hänsyn till vad vi tidigare anfört synes det oss synnerligen angeläget och välbetänkt, att stadgandet i 8 § sista stycket lagen om villkorlig dom ändras på sådant sätt, att villkorligt dömda, som ålagts gälda ersättning för skada som uppkommit genom brottet, i större omfattning än som nu är fallet meddelas föreskrift om tid och sätt för gäldande av hela skadeståndet eller del därav. Självfallet får villkoret om fullgörandet av viss skadeståndsskyldighet icke innebära att vederbörandes möjligheter att försörja sig bli försvårade. Det torde därför kunna bli fråga endast om någon mindre del av inkomsten. Lagstadgandet bör ändras på sådant sätt, att villkorlig dom regelmässigt förbindes med sådan föreskrift, såvida ej särskilda skäl däremot äro. Som sådana skäl kunna nämnas svårigheter att försörja sig själv ävensom försörjningsplikt mot andra.

Vi föreslå därför,

att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t anhålla om utredning och förslag i syfte att villkorlig dom — om inte särskilda skäl föranleda annat — förbindes med föreskrift att den dömda skall i lämplig omfattning gottgöra den skada han åstadkommit.

Stockholm den 22 januari 1961

Gunnar Hedlund

Lars Eliasson
i Sundborn

Erik Grebäck
